

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Uluslararası Dil, Edebiyat, Kültür, Tarih, Sanat ve Eğitim Araştırmaları Dergisi

The Journal of International Language, Literature, Culture, History, Art and Education Research

Sayı/Issue 14 (Şubat/February 2024), s. 128-144.

Geliş Tarihi-Received: 09.01.2024

Kabul Tarihi-Accepted: 09.02.2024

Araştırma Makalesi-Research Article

ISSN: 2687-5675

DOI: 10.51531/korkutataturkiyat.1417102

Klasik Türk Şiirinde Zühre

In Classical Turkish Poetry: Zuhre

Sueda YILMAZ*

Sema KÖSE**

Öz

Klasik Türk şiirinde, kozmik unsurlar arasında önemli bir yere sahip olan felek, yıldızlar ve onların kader üzerindeki etkisine dair inanışlar şairler tarafından şiirlerde sıklıkla kullanılmıştır. Şiirlerde kullanılan bu kozmik unsurlardan biri de Zühre'dir. Klasik Türk şiirinde Zühre, çoğunlukla Hârut ile Mârut kıssasında Allah tarafından cezalandırılarak göğe yükseltildiğine inanılan, eğlence meclislerinin neşe kaynağı ve rakkasesi olarak kabul edilen, parlak oluşu, dişliliği temsil etmesi ve güzelliği ile tasavvur edilmiş ve klasik Türk şiirinin hayal gücünü ve anlam dünyasını zenginleştiren bir sembol haline gelmiştir. Akşam Yıldızı, Sabahyıldızı, Çobanyıldızı, Çulpan, Çolpan, Kervankıran veya Tan Yıldızı olarak da isimlendirilen Zühre; görülebildiği zamanlarda, gökyüzündeki en parlak cisim olarak dikkat çeker. Bu çalışmada Zühre'yi karşılayan zühre-cebîn, zühre-yi çengî, zühre-i zehrâ, 'arûs-ı cihân gibi kelimeler 38 divanda titizlikle taranmıştır. Taranan bu kelimelerin analizi ile de klasik Türk şiirinde Zühre'yi ifade eden kavramların çeşitliliği incelenerek, Zühre'nin şiirlerdeki kullanım şekli ve Zühre anlamında kullanıldığı düşünülen mecaz ve terkipler saptanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk şiiri, Zühre, yıldız bilimi.

Abstract

In classical Turkish poetry, beliefs about the heavens, stars, and their influence on fate, which have an important place among the cosmic elements, were frequently used by poets in their poems. One such cosmic element utilized in poetry is Zuhre. In classical Turkish poetry, Zuhre, who is mostly believed to have been punished by God in the parable of Harut and Marut and ascended to the sky, is considered to be the source of joy and the rakkas of the entertainment assemblies, and has been imagined with her brightness, representation of femininity and beauty, and has become a symbol that enriches the imagination and the world of meaning of classical Turkish poetry. Zuhre, also called the Evening Star, Morning Star, Shepherd's Star, Çulpan, Çolpan, Kervankıran or Tan Star, draws attention as the brightest object in the sky when it can be seen. In this study, words such as zühre-cebîn, zühre-yi çengî, zühre-i zehrâ, 'arûs-ı cihân, which correspond to Zuhre, were meticulously scanned in 38 divans. By analyzing these words, the diversity of the concepts expressing Zuhre in classical Turkish poetry has been examined and the usage of Zuhre in poems and the metaphors and compositions thought to be used in the meaning of Zuhre have been tried to be determined.

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, e-posta: suedayilmaz66@gmail.com, ORCID: 0009-0000-0886-9948.

** Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni, Adana Kız Lisesi, e-posta: semocankose@hotmail.com, ORCID: 0009-0000-3614-1874.

Keywords: Classical Turkish poetry, Zuhre, astronomy.

Giriş

Kâinat ya da onun oluşumu ve düzeni ile ilgili inanışlar, tarihin her döneminde insan hayatında merak uyandırmıştır. Tarihin ilk dönemlerinden itibaren gökyüzünü ve gökyüzündeki unsurları anlamlandırmaya çalışan insan, birçok olayın gezegen ve yıldızların etkisi altında gerçekleştiğine inanmıştır. Bu gezegenlerden birisi de Zühre'dir. Gök cisimlerinin, gezegenlerin ve yıldızların insan hayatı üzerindeki etkilerine dair inançlar, medeniyetler arasında köklü bir şekilde yer bulmuş ve zamanla derinleşmiştir. Gökyüzüne dair bu mistik bakış açısı, zaman içinde dini bilgiler, efsaneler, mitler ve halk inanışlarıyla beslenerek, kozmik âlem anlayışını zenginleştirmiştir. Pek çok kültürel öge ile beslenen ve uzun zaman içinde şekillenen bu kozmik âlem anlayışı, klasik Türk edebiyatında da sıklıkla kullanılmıştır. Şairler kozmik unsurları çeşitli anlamlarda ve farklı çağrışımlar uyandıracak şekillerde kullanmışlardır.

İslam tarihinde kozmik unsurlar ve astronomi hakkında çıkarımlar "ilm-i felek" diye adlandırılmıştır. Bu terim aynı zamanda: felekiyyat, ilm-i nücûm, ilm-i nücûm-ı ta'limi, sînâat-ı nücûm da denilen astronominin en yaygın karşılığıdır. Klasik Türk edebiyatı da kozmik âleme dair bu unsurları Batlamyus'un görüşünü esas alan filozofların eserine bağlı kalarak işlemiştir (Şentürk, 1994, s. 131). Batlamyus'un anlayışına göre felek, iç içe geçmiş dokuz kubbeden oluşmaktadır. Dünyayı çevreleyen felekler dünyaya yakınlık sırasına göre sıralandığında birincide Utarid (Merkür), üçüncüde Zühre (Venüs), dördüncüde Güneş, beşincide Mirrih (Mars), altıncıda Müşteri (Jüpiter), yedincide Zühhal (Keyvan) gezegeni bulunur. Sekizinci felek, sabit yıldızlar ve burçlar feleği, son felek ise tüm bunları kapsayandır. Dokuzuncu felek diğer felekleri de kapsadığından felek-i a'zam (çarh-ı a'zam) diye de anılmaktadır (Kurnaz, 1995, s. 306-307). İlm-i nücûma esas olan bu yedi seyyâre on iki burçtur. Bu ilme göre her insan yıldızların etkisi altındadır ve etkisi altında oldukları yıldızların özelliğine göre şanslı, şanssız, iyi veya kötü olabilirler.

Bu yıldızların özellikleri klasik Türk şiirine yansımış ve şairler tarafından farklı şekillerde kullanılmıştır. Çalışmada, Zühre'nin özellikleri klasik Türk şiirinde incelenecek ve şairler tarafından çeşitli biçimlerde kullanılan temalar saptanmaya çalışılacaktır. Bu bağlamda, Zühre'nin divanlardaki kullanım biçimlerini belirlemeye yönelik, taranan 38 divanın bulguları analiz edilecek ve şiirlerdeki kullanımı başlıklar altında incelenecektir.

1. Zühre Kavramı

Gezegenin Latince adı "Venüs", Farsça da ki adı ise "Nâhid"tir. Mütercim Âsım Efendi'nin Burhân-ı Katı'da "Hamse-i mütehavyireden maruf keokeptir, semâ-yı sâlisededir, Nâhid dahi derler." şeklinde, Resimli Türkçe Kamus'ta "Küre-i arzın cesametinde bulunan parlak yıldız, Çoban Yıldızı. Eskiden hüsn ü aşk ilâhesi telâkki olunurdu." olarak ve Ferit Devellioğlu'nun sözlüğünde "Çobanyıldızı, Çulpan, Kervankıran, Venüs." Lehçe-i Osmânî'de "Berraklık, seyyarattan nahid, çolpan, çoban yıldızı." Klasik Türk Edebiyatı Sözlüğü'nde "Nâhid, Çobanyıldızı, Kervankıran, Venüs adlarıyla da bilinen yıldız Zühre parlak bir yıldız olup eski gökbilim inancına göre üçüncü göktedir." olarak tanımlanmıştır (Zavotçu, 2018, s. 761).

Türklerin genel olarak "Çolpan" veya "tan yıldızı" dedikleri bu yıldız Anadolu'da "Çoban Yıldızı" ya da "Sabah Yıldızı" adıyla bilinir. Bu yıldız Batı'da "Venüs" Ön Asya'da "Zühre" denilir. Kırgız Türklerine göre "Zühre, Ay'ın kızı idi. Ülker ise oğlu idi". Kırgız Türkleri bu yıldızla "Kervan culduz" derler. Osmanlı kitaplarında ise "Erte yıldızı" denilmekteydi (Ögel, 2020, s. 262).

2. Mitoloji ve Astrolojide Zühre

Bir dönem astronomi ile bir tutulan ve kaynaklarda ilm-i nücûm olarak adlandırılan astroloji, müstakil bir çalışma alanı olarak kabul edildiğinde eski itibarını kaybetme noktasına gelmiş olsa da bugün dahi yapılan yorumlarda bir olayın tespiti noktasında astrolojinin kadim bilgilerinden yararlandığı bilinmektedir.

Astrolojide gökyüzünün ışıkları olarak tabir edilen fakat bugün gezegen statüsünde kabul edilen Güneş ve Ay'dan sonra gökteki en büyük üçüncü gezegen Zühre'dir. Ilımlı, soğuk, nemli ve uğurlu bir gezegendir, ancak Müşteri'ye göre daha az uğurlu olduğundan ötürü sa'd-i asgar denilir. Rengi beyaz, egemen olduğu günler salı gecesi ile cuma gününün ilk saatleridir. Dostu Utarid ve Zuhâl, düşmanı Merih'tir. Zühre aynı zamanda Sevr (boğa) ve Mizan (terazi) burcunun yöneticisidir. Sevr burcu ile daha çok maddi şeylere, kokular ve takılarla ilgilidir. Mizan ile de hayale yönlendirir. Cuma günü ve salı gecesi onun etkisi altındadır. (Pala, 2004, s. 464).

Zühre, kaynaklarda Venüs, Kervankıran, Çoban Yıldızı, Tan Yıldızı, Kevkeb-i Seher, Kevkeb-i İ'sâ, Nâhid(e) gibi isimlerle anılmaktadır (And, 2022, s. 357). Güneş doğmadan biraz evvel güneydoğudan, güneş battıktan sonra da güneybatı tarafından görüldüğü için bu gezegene hem *sabahyıldızı* (kevkeb-i seher) hem de *akşam yıldızı* (kevkeb-i i'sâ) denilmiştir. Görevi çalgıcılıktır. Minyatürlerde çoğunlukla çeng çalarken gösterilmiş, müzik kitapları ve klasik Türk şiiri dışındaki minyatürlerde de çeng ile birlikte görülmüştür. Zekeriya b. Muhammed b. Mahmud Abû Yahyâ Al-Kazvî'nin (ö. 1283) kozmogofya alanında yazdığı *Acâibü'l Mahlûkât* adlı eserinin 1619 tarihli minyatürlü bir nüshasında Zühre, çeng çalan bir kadın olarak temsil edilmiştir. Yine British Library'de bulunan bazı Türkçe yazmalardaki minyatürlerde Zühre aynı şekilde resmedilmiştir.

Venüs, insanların zihinlerinde estetik güzellikle özdeşleşmiş bir gezegen olarak kabul edilir; hayvanlar dünyasından balığa, madenlerden inci, gümüş ve bakıra kadar çeşitli sembollerle ilişkilendirilmiş, inanç yahut din bakımından ise İslam'a benzetilmiştir. Yıldız bilimciler Venüs'ün başında bir altın bardak ile taht üzerinde oturmuş güzel yüzlü bir kadına benzediğini söylerler. Tahtın üstünde bir üzüm ağacı ve altında her birinin elinde reyhan olan dört kadın vardır (Başaran, 2023, s. 40)

Şekil 1. 12 burç tasvirli tunç ayna, David Collection, Fotoğraf: Pernille Klemp (Kayın, 2020, s. 506)

Zühre, kuşaktan kuşağa aktarılan ve tüm insanlığın ortak simgeleri kabul edilen mitolojide de sıklıkla karşımıza çıkan bir gezegendir. Edebî eserlerde daha çok güzelliği ve parlaklığından söz edilen Zühre, Roma mitolojisinde Aphrodite olarak geçer. Yunan mitolojisine göre aşk ve müzik tanrıçası Afrodit veya Venüs'tür. Gök ile gündüzün kızıdır. Zühâl, babasını öldürdüğü zaman birkaç damla kan denizde bir köpüğe düşmüş.

Afrodit bu kan ile köpükten doğmuştur. Fars Mitolojisi sözlüğünde Nimet Yıldırım Nâhîd'in kültürler arasında farklı isimler ve şekillerle anılan bir tanrıça olarak saygı gördüğünü ifade etmiştir:

“Nâhîd. Aredoisur Anâhitâ, Aredoisur âb, Anâhîtâ, Anahita, Zühre (Venüs), Çobanyıldızı gibi isimlerle de bilinen Nâhîd, Eski İran'da suların sorumlu büyük tanrıçalardan biri olarak dinsel ayinlerde çok özel bir yere sahiptir ve ona olağanüstü bir saygı gösterilir. İran tarihindeki geçmişi çok eskilere, Zerdüşt öncesi dönemlere kadar gider. Yunan tarihçileri Anahita'yı iffet ve günahsızlık tanrıçası, Artemis, Bizans tarihçileri ise Diana diye adlandırır. Arapların Cahiliyye döneminde tapındıkları putlardan olan Uzzâ da onunla aynı özellikleri taşır. Veda kaynaklarında tanrıça Sarasvati'yle eşdeğer kabul edilir” (Yıldırım, 2017, s. 605-606)

Yunan esatirine göre Afrodit, Romalılarca Venüs'e mukabildir (Onay, 1993, s. 446). Minyatürlerde elinde musiki aletiyle tasavvur edilmesi ve tesir ettikleri kişilerin müzik kabiliyetinin olması dolayısıyla edebiyatta eğlence meclislerinin anlatıldığı yerlerde genellikle Zühre elinde bir çalgı aletiyle tasvir edilir. Güneş ve Ay'dan sonra en parlak yıldızdır. Klasik Türk edebiyatında şarkı, çalgı, meclis, güzellik, aşk, Hârut ve Mârut kelimeleriyle birlikte kullanılır.

Türkler, gök cisimleri arasında Güneş ve Ay'dan sonra en çok kutsal saydıkları, dini bir anlam ve önem attettikleri Venüs'ü, diğer adlarıyla Zühre, Çoban, Çolpan/Çulpan veya Sabah Yıldızı olarak adlandırmışlardır. Bu kutsiyet, özellikle Abakanlı kamların ilahilerinde daha belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Güney Sibirya'da Zühre yıldızı, at sürülerinin koruyucusu olarak kabul edilmiştir. Zühre'ye atfedilen bu kutsallık ve buna bağlı inançlar, bazı araştırmacılar tarafından Hindu akidesiyle bağlantılı olarak görülmüş olsa da Hint kültürünün at temasından yoksun olduğu önemle vurgulanmasını ifade etmektedir (Kıyak, 2010, s. 191-192).

Yakutlar, Zühre ve Merkür yıldızlarının bir araya gelmesinden çekinmişlerdir. Yakut mitolojisine göre, Zühre yıldızının adı Çolban Hanım'dır ve bu genç kız Ülker yıldızını sevmektedir. Ancak, Ülker ile bir araya geldiklerinde kalpleri atar, göğüsleri kabarır ve nefesleri sıklaşır. Bu nefesler bir dalga oluşturur ve hemen bir kasırğa başlar, ortalığı karıştırır. Bu nedenle, bu yıldızların bir araya gelmesi Yakutları korkuturdu (Kıyak, 2010, s. 192).

Yukarıda ifade edildiği gibi çeşitli kültürlerde Zühre yıldızına farklı anlamlar yüklenmiştir. Yunan esatirine göre Afrodit'e karşılık gelen Zühre, elindeki çalgı aletiyle eğlence meclislerinde tasvir edilirken, eski Araplar tarafından güzellik tanrısı olarak kabul edilmiştir. Klasik Türk edebiyatında Zühre, şarkı, çalgı, meclis, güzellik, aşk, Hârut ve Mârut kelimeleriyle birlikte anılmıştır. Türkler, Güneş ve Ay'dan sonra en kutsal saydıkları gök cisimi olarak Venüs'ü adlandırmışlardır. Bu çeşitli kültürler arasındaki farklı anlam yüklemeleri, Zühre'nin çok yönlü ve zengin bir mitolojik geçmişe sahip olduğunu göstermektedir.

3. Klasik Türk Şiirinde Zühre

Klasik Türk şiiri, mitoloji ve astronomide geniş ölçüde yaygın olarak yer bulan Zühre ve Zühre'nin çağrıştırdığı unsurlar klasik Türk edebiyatında da geniş yer bulmuştur. Eski tarihlerde insanların çeşitli gök unsurları anlamlandırdıkları mitolojik olaylar, klasik Türk şiirine doğrudan doğruya yansımıştır. Kimi zaman feleğin çalgıcısı kimi zaman sevgili ile boy ölçüşecek derecede zariflik timsali olarak vasıflandırılması Zühre'nin söz konusu tipik özelliklerini, dolaylı da olsa bu hikâyeler aracılığıyla bugün dahi muhafaza ettiğini göstermektedir. Aynı zamanda Zühre ve Zühre'nin özellikleri

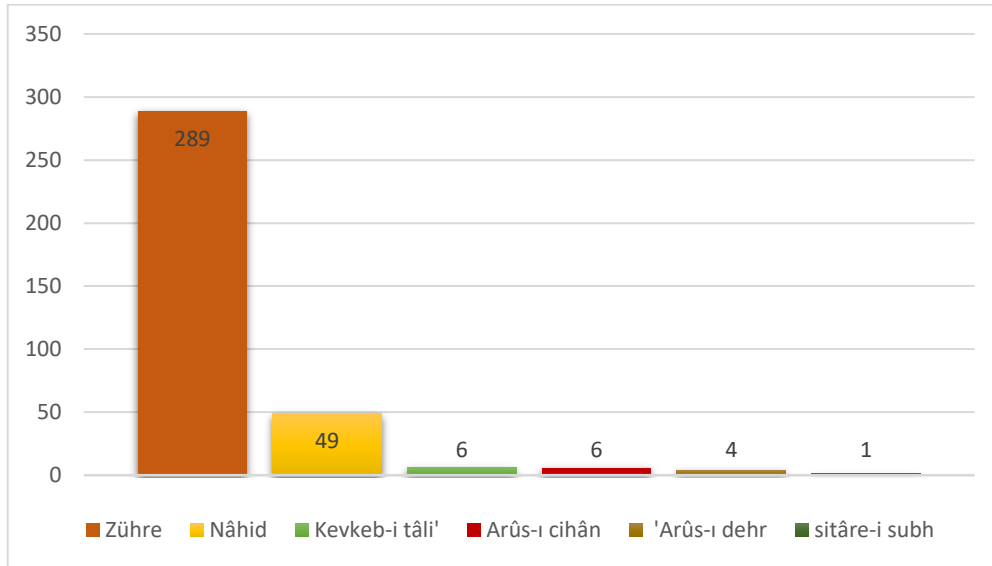
sadece edebiyatla sınırlı kalmayıp el sanatları alanında da kullanılmıştır. Mesela gezegen ve burç tasvirli Selçuklu eserleri arasında müzikli tasvirlerin en çok kullanıldığı maden olan eserlerdir. Maden eserlerde sıklıkla görülen tasvirler ise Zühre gezegeni ve boğa burcu tasvirleridir. Bu bağlamda, Zühre'nin kültürel bir sembol olarak sadece yazılı ifadelerle değil, aynı zamanda görsel sanatlarda da kullanıldığı söylenebilir. Bu zengin kültürel geçmişiyle Zühre, Türk edebiyatının ve sanatının önemli bir parçasını oluşturmuştur. Zühre gezegenini temsilen bağdaş kurup oturmuş bir figür, telli bir çalgı çalarken tasvir edilmiştir:

Şekil 2. Bakır alaşımlı gümüş kakmalı şamdan, Pergamon Museum (Kayın, 2020, s. 497).

Klasik Türk şiirinde Zühre kavramını Nâhid[e], Zühre, Zühre-cebîn, Zühre-i çengî, Zühre-i zehrâ, 'arûs-ı cihân gibi birçok kelime karşılamaktadır. Bu çalışmada divanlarda bu sözcüklerden en çok kullanıldığı gözlemlenen Zühre ve Nâhid; kullanımına daha az rastlanan "'arûs-ı cihân, 'arûs-ı dehr, kevkeb-i tali', sitâre-i subh " kelimeleri taranmıştır. Bu sözcüklerin kullanım sayısı aşağıdaki tabloda Tablo 1 gösterilmiştir.

Tablo 1. Zühre Kavramını Karşılayan Kelimelerin Beyitlerde Kullanılma Sayıları

3.1. Klasik Türk Şiirinde Zühre'nin Kullanımı

Zühre gezegeninin çok eski zamanlardan beri bilinmesi, mitolojilerde yer alması ve ilm-i nücûmda bulunması şairlerin şiirlerinde Zühre'yi zengin bir anlam örgüsü içerisinde kullanmalarına sebep olmuştur. Klasik Türk şiirinde Zühre eğlence ve neşe kaynağı olarak görülmesi, çalgıcı oluşu, raks etmesi, parlaklığı, Hârût-Mârût ile ilişkisi, Hz. Meryem için telmih unsuru oluşturması ve nihayet dişiliğin sembolü olması

bakımından şairler tarafından “Zühre, nâhid, ‘arûs-ı cihân, ‘arûs-ı dehr ve sitâre-i subh gibi çeşitli terkiplerle kullanılmıştır.

Şekil 3.

Şekil 4.

“Aşağıda oturan ud çalan Venüs’le birlikte Terazi’nin kefelerini gösteren Vescovali Vazo’sunun bir parçası” (Canby, 2016, s. 207-208).

Taranan divanlarda manzumeler incelendiğinde şairlerin Zühre’yi özellikle eğlence, dans ve müzik konusu etrafında; elinde çeng, kopuz, saz, tef, ney gibi çeşitli müzik aletleriyle sâzende, rakkâse ve mutrip olarak tahayyül ettiklerini görüyoruz. Zühre eğlence konusu dışında, Güneş’e en yakın gezegenlerden biri olması, parlaklığı ve uzaklığı dolayısıyla da mübalağa içeren anlatımlarla da kullanılmıştır. Çeşitli mitolojilerde Zühre, farklı adlarla ve şekillerde anlatılmasına rağmen ortak olarak kadınlığın simgesi olmuştur. İncelenen manzumelerde Zühre’nin kadın özelliğine değinilen beyitlerde şairler genellikle Zühre’yi Hârût ile Mârût kıssasına telmih yaparak fattan bir kadın olarak ya da sevgilinin güzelliğiyle kıyaslanan ve mağlup olan bir kadın olarak kullanmışlardır. Divanlarda Zühre’nin kullanımına daha az rastlanan “ ‘arûs-ı cihân ve sitâre-i subh” terkipleri de şairler tarafından kullanılmıştır. Aşağıdaki bölümlerde, klasik Türk şiirinde Zühre’nin kullanımı tasnif edilmiştir ve her başlığa uygun birkaç örnek verilmiştir. Araştırmalar genişledikçe bu alt başlıkların sayısı artırılabilir.

3.1.1. Mutrip ve Neşe Kaynağı Olması

Zühre, mitolojide güzellik tanrıçası, astrolojide aşk ve eğlence göstergesiyeen klasik Türk şiirinde şah meclislerinin sâzendesidir. İlm-i nücûma göre hizmetkârlar, kadınlar, çalgıcılar, işret ve eğlenceye düşkün ehl-i hevâ, Zühre’nin doğal üyeleridir. Bu yüzden klasik Türk edebiyatında Zühre, elinde çeng çalan bir sâzende olarak tahayyül edilir. İncelediğimiz beyitlerin yaklaşık %79’u, Zühre’nin çalgıcı ve meclislerde eğlence kaynağı olarak bahsedildiği beyitleri içermektedir. Zühre, özellikle çeşitli görsel ve minyatürlerde çalgı aletleri ile birlikte resmedilmiştir. Bu çalgılar arasında özellikle “çeng”e vurgu yapmak gerekir, zira çeng, hem Doğu hem de Batı dünyasında daha çok kadınların çaldığı bir saz türüdür. Şeyhi, aşağıdaki beytinde sevgilinin dostu olan Ay ve Güneş’in, onun sevgisinden dolayı döndüğünü, Zühre’nin de onlara heves edip sevgilinin meclisi için kendine bir ud edindiğini ifade etmiştir. Burada Ay ve Güneş’in bir arada verilmesi tesadüfi değildir. Ay, sevgiliyi görmeye gece gelirken, güneş de gündüz gelmektedir. Ay’ın gece, Güneş’in de gündüz ortaya çıkması sevgilinin görülmesi sebebine bağlanarak *hüsn-i ta’lil* sanatı yapılmıştır. Ayrıca beyitte sevgilinin bezminden bahsedilmiştir. Bezmin en önemli özelliklerinden biri özelliklerinden kadehin ortada boşalınca kadar dönmesidir. Zühre de sevgilinin bezminde çalgıcı olarak bir ud çalmaktadır:

Hevâdârundur ay u gün dönerler mihr şevkinden
Hevesdür bezmüne zühre anuncün 'ûd idinmişdür (Şeyhî, Biltekin, G. 56, s. 116)

Her ne kadar Zühre'nin çalgıcı olarak geçtiği beyitler eğlence konulu olsa da aşağıdaki beyitte üzüntü duygusunu vurgulamak için Zühre kullanılmıştır. Neşâtî'nin İmam Hüseyin'in şehit edilmesi üzerine yazdığı mersiye'nin aşağıdaki beytinde Kербela olayından ötürü herkesin yasta olduğunu, Zühre'nin çenginin bile bu durumdan ötürü kırıldığını vurgulanmıştır:

Güsiste rişte-i 'işret perîşân hâne-i şâdî
Şikeste çeng-i Zühre hâl-i gerdûn cümle pür-gamdur (Neşâtî, K.5, Kaplan, s. 45)

Şekil 5.

Şekil 6.

Gümüş ve bakır kakmalı tunç hokka üzerinde çeng çalan figür tasviri, David Collection, Fotoğraf: Pernille Klemp (Kayın, 2020, s. 500)

Ahmet Paşa, aşağıdaki beyitte Zühre'yi çeng öğreten bir muallim olarak hayal etmiştir.

Akvâl-i mugannini semâ ideli her şeb
Ta'lime gelür çengin alup zühre-i zehrâ (Ahmed Paşa, K.6, Kadaş, s. 202)

Zühre, aynı zamanda klasik Türk şiirinde pek çok müzik aletiyle birlikte anılmıştır. Bunlar arasında beyitlerde en çok saz, def, kopuz, ud ve çeng geçmektedir. Zühre'nin işret meclislerinde bir çalgıcı olarak mûsikî veya raksla geçtiği beyitler sayıca çok fazla olduğu için bu bölümde örnek olarak sadece birkaç beyit verilmiştir. Aşağıdaki beyitlerde Zühre gökyüzündeki bir eğlence meclisinin çalgıcısı olarak verilmiştir ve elinde çeng, saz, kopuz veya ud gibi bir çalgı aleti bulunmaktadır:

Gönül her nagme kim çeng-i gamunda ihtirâ eyler

Koyup elden felekde Zühre sâzın istimâ eyler (Bâkî, G. 82, Küçük, s. 110)

"Gönül keder, gam çenginin her nağmesinde yeni bir şeyler söyleyince Zühre gökyüzünde sazını elinden bırakıp (onu) dinler."

Çü gördi kim bezendi bezm-i rûzî

Götürdi Zühre ortadan kopuzu (Usûlî, Mes. 1/80, Mustafa İsen, s. 342)

"Rızık meclisinin donatıldığını görünce Zühre kopuzunu ortadan kaldırdı."

Muhyî aşağıdaki beyitte gazellerinin cezbettirici etkisiyle Zühre'nin çengini çaldığını ve bununla birlikte dokuz feleğin de dans ettiğini *hüsn-i ta'lil* sanatını kullanarak ifade etmiştir:

Dil-keş gazellerüm işidüp Zühre çaldı çeng

Raks itdiler tokuz felek eş'arum üstüne (Muhyî, Naz.551, Arslan, s. 540)

Karamanlı Aynî de sevgilinin dudaklarını Nâhîd'e, gözlerini de Mirrîh'e (Mars) benzetmektedir. Çünkü Zühre kalbe huzur, sevinç, mutluluk verir. Mirrîh ise Mars gezegeninin karşılığıdır ve Osmanlı-İslam mitolojisindeki diğer ismi Behrâm'dır. Kan dökücü, feleğin celladı gibi vasıfları vardır. Klasik Türk şiirinde de sevgilinin gözleri âşığı yaraladığı veya öldürdüğü için Mirrîh'e benzetilir (And, 2022, s. 353).

Leblerün Nâhîde benzer sûreti ehl-i neşât
Gözlerün Mirrîha benzer hey'eti ehl-i silâh (Karamanlı Aynî, G. 95, Mermer, s. 325)

3.1.2. Parlak Olması

Eski zamanlarda parlaklığı sebebiyle yön bulmaya yarayan Zühre, sevgilinin yüzünün parlaklığını ifade etmek için şairler tarafından sıklıkla kullanılmıştır. Klasik Türk şiirinde şairler, Zühre'yi gökyüzünde Güneş ve Ay'dan sonra görünen en parlak yıldız oluşu sebebiyle sevgilinin yüzünün parlaklık ve nurlu oluşuna benzetmişler ve bunu "zühre-cebîn, zühre-rû(y), zühre-i zehrâ" gibi terkiplerle ifade etmişlerdir. Taradığımız divanlardaki beyitlerin %11'i Zühre'nin parlak oluşu üzerine yazılmıştır. İshak Çelebi, aşağıdaki beytinde Zühre alınlı sevgiliyi gece rüyasında gördüğünü, yanağının parlaklığının kendisini yakarak uyandığını söylemiştir. Burada "Zühre-tâb-mihr- yakmak" kelimeleri arasında *tenasüp* sanatı kullanılmış, "gice" ile bu tenasüp oluşturan kelimeler ve "seyr- bîdâr" kelimeleri arasında *tezathk* oluşturulmuştur:

Gördüm ol Zühre-cebîni bu gice seyrümde
Tâb-ı mihr-i ruhu yakdı beni bîdâr oldum (İshak Çelebi, G. 183, Çavuşoğlu & Tanyeri, s. 260)

Bu bağlamda, Zühre'nin parlaklığı, şairler tarafından sevgilinin güzelliği ifade etmek için kullanılan bir motif olarak öne çıkmaktadır. Kullanılan şiirsel ifadeler, gökyüzündeki bu parlak yıldızı sevgilinin yüzüyle özdeşleştirerek, anlam derinliği ve estetik bir atmosfer oluşturmayı amaçlamaktadır.

3.1.3. Güzelliği ve Sevgiliyle Mukayesesi

Klasik Türk şiirinde Zühre, her ne kadar güzelliğin bir sembolü olarak kabul edilse de sevgili ile karşılaştırıldığında güzellikte ikinci plana düşer. Zühre'nin taranan divanlarda güzelliğinin sevgiliyle mukayese edildiği beyitlerin oranı %4'tür. Zühre'nin sevgiliyle mukayese edilmesi, Bâkî'nin aşağıdaki beytinde şu şekilde ifade edilmiştir: Sevgilinin güzel yüzünü görenler, yıllarca Zühre'yi görmeseler de olur. Sevgilinin yüzü ayda bir görülse bile, yılın belirli zamanlarında görülecek olan Zühre'den çok daha etkileyicidir ve güzeldir:

Bakmasa yıllarca Nâhîdün yüzine gam yimez
Ayda bir kez hâl-i ruhsârın gören meh-rûlarun (Bâkî, G. 251, Küçük, s. 88)

Benzer bir durum Ahmedî'nin şiirlerinde de dile getirilir. Ona göre, sevgilinin parlak yüzü ne kadar Zühre'ye, Güneş'e, Ay'a benzetilirse benzetilsin, hiçbiri onun yüzündeki güzellikle yarışamaz:

Kim zühre didi yüzüne vü kim güneş kim ay
Rûşen bu kim iredi kimse kıyasına (Ahmedî, G. 584, Akdoğan, s. 545)

Nedim aşağıdaki beytinde sevgilinin güzelliği ile kıyaslanan ve bu kıyaslamadan mağlup olan Zühre'nin, bu duruma kızdığını, def gibi kızarıp elindeki çengi bıraktıktan sonra meclisi terk ettiğini vurgulamıştır. Bu beyitte Zühre'nin kızması, *hüsn-i ta'lil* sanatı etrafında ifade edilmiştir.

Âsmânda bırakup zühre elinden çengi

Def gibi kızdı yüzü dâireden çekdi eli (Nedîm, G. 160, Macit)

Aşağıdaki beyitler de sevgilinin güzelliğinin yanında Zühre'nin güzelliğinin ikinci plana düştüğünü gösteren örneklerdir:

Dürr-i mengûşunla rûyun denli bulmaz nûr u tâb
Zühre ger olsa felekte gûşvâr-ı âfitâb (Nefî, K.61, Akkuş,)

Görindi gökde zühre-i zehrâ vü mihr ü mâh
Sini koyup gözüm birine itmedi nigâh (Ahmedî, G. 600, Akdoğan, s. 552)

Kim Zühre didi yüzüne vü kim güneş kim ay
Rûşen bu kim iremedi kimse kıyâsına (Ahmedî, G. 584, Akdoğan, s. 545)

Genel olarak, klasik Türk şairleri Zühre'nin güzelliğini sevgili ile kıyaslayarak, aşk ve estetik unsurları arasında bir denge kurmuşlardır. Zühre'nin kullanımı sevgilinin güzellik anlayışıyla iç içe geçmiş, şiirin anlam dünyasına zenginlik ve derinlik kazanmıştır.

3.1.4. Aldatıcı Olması

Klasik Türk şiirinde Zühre, Hârût ile Mârût'u kendine aşık etmesi, onlardan ism-i azam duasını öğrenip ceza alması gibi sebeplerden ötürü şairler tarafından şiirlerde büyü, sihir, hilekârlık gibi konular çevresinde işlenmiştir. Taranan divanlardaki beyitlerde bu konu ile ilgili yalnızca bir örneğe rastlanmıştır:

Sakin meyl itme aldanma şarâba
Eger ol bezme Zühre ola çengi (Muhibbî, G. 3468, Yavuz II. Cilt, s. 1703)

Muhibbî, yukarıdaki beytinde Zühre'nin çengî olduğu meclislerin çok baş döndürücü ve tesirli olduğunu ve o meclislerde sunulan şaraba asla aldanmamak gerektiğini söylemiştir.

3.1.5. Ulaşılmaması Güç Olması

Zühre'nin ulaşılması zor bir uzaklıkta olması, klasik Türk şiirinde şairlerin şiirlerine işlediği bir konudur. Şairler, şiirlerinde kullandıkları sesli olan herhangi bir şeyin Zühre tarafından duyulmasının zorluğunu mübalağa ile anlatarak ifade etmişlerdir (Durkaya, 2021, s. 222). Taranan divanlardaki beyitlerde bu konu ile ilgili dört örneğe rastlanmıştır. Nedîm aşağıdaki beytinde dans eden rakkasenin eteğinin hışıltısının sokağı doldurduğunu hatta Zühre'nin bile halhâl çıkardığı sesi duyduğunu ifade etmiştir:

Pür etdi küçeyi sıyt-ı feşâfeş-i dâmân
Erişdi zîrve-i nâhîde çın çın-ı halhâl (Nedîm, K. 7, Macit)

Hz. Davud, Zebur'u ahenkli okuması ve sesinin gür olması ile bilinmektedir (And, 2022, s. 172). Davudî okuyuş ifadesi, günümüzde de kullanılan ve sesin gür ve çok yüksek çıkmasını ifade eder. Sâdık, aşağıdaki beyitte, Hz. Davut'un Zebur'u okuduğunda bütün yaratıkların bu sesi duyup etkilenerek toplanmasındaki gibi aşk kitabının da Zühre'nin bile duyabileceği bir sesle okunmasını istemektedir:

Bir Dâvûdî lahn ile okı 'ışk Zebûr'ın
Ravz üzre felekde işidüp Zühre-i zehrâ (Sâdık, G. 509, Sunal, s. 639)

3.1.6. Zühre'nin Gelin Olması

Klasik Türk şiirinde Zühre, bazı beyitlerde süslenen bir gelin olarak tahayyül edilmiştir. İncelediğimiz beyitlerde bu tahayyül şairler tarafından “arûs-ı dehr” ve “arûs-ı cihân” terkipleriyle yapılmıştır. Taranan divanlardaki beyitlerde Zühre’nin gelin olmasının dört örneğine rastlanmıştır.

Burhan-ı Katı’ da ‘arûs-ı cihân “*Zen-i dünyadan kinayedir. Zühre yıldızından dahi kinaye olur.*” olarak tanımlanmış, yani Ferid Devellioğlu’nun sözlüğündeki “dünya” anlamının dışında bir mecaz oluşturmuştur. Yapılan divan taramalarında da “dünya” anlamının dışında sadece “Zühre” yi mecazen karşıladığını düşündüğümüz terkiplerin örnekleri verilmiştir.

Âşık Çelebi, aşağıdaki beyitte bir gelin gibi düşünülen Zühre’nin şafağın kızılığı ile yanağını gül rengiyle süslediğini ifade etmiştir. “*Fecirden biraz evvel cenûb-ı şarkî tarafında ve gurubdan sonra cenub semtinde görünür*” (Onay, 2021, s. 396). Zühre, Onay’ın da ifade ettiği gibi gün doğumundan hemen önce ve gün batımdan hemen sonra görünen bir yıldızdır, bundan ötürü “Dünyanın gelini” terkinin şafak kelimesiyle birlikte kullanılması Zühre olabileceğini düşündürmektedir:

Yahud şafaktan idüp ‘arızına gül-güne
Özine ‘idde zînet virür ‘arûs-ı cihân (Âşık Çelebi, K. 9, Kılıç, s. 36)

Şafak beytini konu alan beyitte Şeyhülislâm Yahyâ, *hüsn-i ta’lil* yoluyla dünyanın gelini olan Zühre’yi süslemek için şafağı kırmızı bir örtü; güneşin de altın bir otağ olduğunu söyleyerek *teşbih* sanatını kullanmıştır. Şafağın, güneş çadırının örtüsü olması “arûs-ı dehr” in Zühre olabileceğini düşündürmektedir. Ayrıca Zühre sabah güneş doğmadan önce şafak vaktinde gökyüzünde belirir ve güneş doğana kadar ki süreçte onun ışıklarını kızılığının ardına gizler:

‘Arûs-ı dehri bu güne zîb ü zînet eylemege
Şafak olur tutuk-ı al mihr otâga-i zer (Şeyhülislâm Yahyâ, K.3 , Kavruk, s. 7)

Âgâh, aşağıdaki beytinde Uğurlu yıldızın, her ne kadar gelin olan Zühre’ye damat olsa da bir marifetinin bulunmadığını ifade etmiştir. Burada Zühre, geline benzetildiği için *teşbih* sanatı kullanılmıştır:

Bulunmaz ehl-i hüner kevkebinde tâlî’-i sa’d
‘Arûs-ı Zühreye dâmâd olursa her ne kadar (Âgâh, G. 39, Akpınar, s. 77)

3.1.7. Uğurlu Olması

Zühre; Müşteri’ ye göre daha az uğurlu olduğu için “sa’d-i asgar” denilmektedir. Klasik Türk şiirinde de bu özelliği ile mecaz olarak “kevkeb-i tâlî” terkipleri ile ifade edilmiştir. Taranan divanlarda Zühre’nin uğurlu olmasıyla ilgili bir örneğe rastlanmıştır.

Âgâh aşağıdaki beyitte, nasıl ki sabah gökyüzünün loşluğunda Zühre görünüyorsa, sevgilinin parlak yanağında da siyah beninin görünüşünü beyitte zarif bir **tezat** kurarak anlatmıştır. Yani parlak yüzlü sevgilinin beninin görünmesinin “kevkeb-i tâlî” “ yıldızının görünmesinden daha önemli olduğunu vurgulamıştır. Uğurlu bir gezegen olmasından ötürü bu beyitte “kevkeb-i tâlî” terkipleri ile Zühre’nin kastedildiği düşünülebilir.

Görünmesün bize isterse kevkeb-i tâlî’
Görünsün ol ruh-ı pür-âb u tâbdan hâl (Âgâh, G. 342, Akpınar, s. 265)

3.1.8. Zühre için Kullanılan İstiareler

Zühre gezegeni, taranan divanlarda ve genellikle “zühre ve nâhid” olarak karşımıza çıkan kelimelerin dışında, divanlarda Zühre anlamına daha az rastlanan “sitâre-i subh” gibi terkiplerin esas manasında kullanılmadığı, Zühre kavramını karşılayacak bir bağlam içinde de kullanılmıştır. Taranan divanlardaki beyitlerde bu konu ile ilgili yalnızca bir örneğe rastlanmıştır.

Ferheng-i Istilahât-ı Nücûmî'ye göre ‘sitâre-i bâmdâd’ ve ‘sitâre-i subh’ kinayevi tamlamalarıyla Zühre veya Yemen Yıldızı kastedilir (Babacan, 2019, s. 116). Bu bilgiye göre taradığımız 38 divanda “sitare-i subh” kullanımına sadece Nedîm Divanı'nda rastlanılmıştır.

Nedîm, aşağıdaki beyitte “Şafak, kırmızı yüzündeki hatta mı yoksa gecede midir, yoksa sabah yıldızı boynundaki ben midir” şeklinde sorgulayarak “subuh sitâresi”ni sevgilinin boynundaki “hâl”e benzeterek *teşbih* sanatını kullanmıştır. Şafak vaktinde ve gün batarken görünen Zühre yıldızı olduğundan ötürü “subuh sitâresi” terkihi ile Zühre kastedilmiştir. Aynı zamanda sabah yıldızını boynundaki bene benzeterek *tezat* sanatından yararlanmıştır:

Şafak mı şebde ya hattında rûy-ı âl midir
Subuh sitâresi mi gerdeninde hâl midir (Nedîm,, G. 34, Macit)

3.1.9. Görünüp Kaybolması

Klasik Türk şiirinde şairler, Zühre'nin Güneş doğmadan biraz evvel güneydoğudan, güneş battıktan sonra da güneybatı tarafından görünmesini şiirlerinde kullanmışlardır. Taranan divanlarda bu konuda iki örneğe rastlanmıştır.

Fehîm-i Kadîm aşağıdaki beytinde “Gece, yokluk gözüne sürme olur, bulanık görme hastalığı gibi Zühre yıldızı görünmez”. Şair, gece vaktinde Zühre'nin gökyüzünde görünmediğini ifade etmiş ve burada “ayn- sürme- sebel” arasında *tenâsüp* sanatını kullanmıştır:

Şimden gerü ‘ayn-ı ‘ademe sürme olur şeb
Mânend-i sebel ahter-i Nâhid görünmez (Fehîm-i Kadîm, G. 117, Üzgör, s. 462)

Görünmesün bize isterse kevkeb-i tâli'
Görünsün ol ruh-ı pür-âb u tâbdan hâl¹ (Âgâh, G. 342, Akpınar, s. 265)

3.1.10. Telmih Unsuru Olarak Kullanılması

3.1.10.1 Hârût ile Mârût

Klasik Türk şiirinde beyitlerde Zühre kavramı ile sıklıkla karşılaştığımız telmih unsuru Hârût ile Mârût'tur. Taradığımız divanlarda Hârût ile Mârût'la ilgili dört örneğe rastlanmıştır. Şark esâtirine göre Hârût ile Mârût'u baştan çıkararak ve sonra yıldız olan fettan kadın Zühre'dir (Onay, 2021, s. 396). Hârût ve Mârût kelimeleri Kur'an'da bir ayette geçmektedir:

“Onlar, Süleyman'ın saltanatı aleyhinde şeytanların uydurduğu yalanlara uydular. Oysa Süleyman hiçbir zaman kâfir olmadı. Lâkin şeytanlar kâfir oldular. Çünkü onlar, insanlara büyü yapmayı ve Bâbil'de Hârut ile Mârut isimli iki meleğe indirilen bilgileri öğretiyorlardı. Halbuki o iki melek: “Biz ancak imtihan için gönderildik, sakın öğrettiğimiz bilgileri büyü yapmada kullanıp da kâfir olma!” demeden hiç kimseye bir şey öğretmezlerdi. Onlar ise bu iki melekten, karı ile kocanın arasını ayıracak şeyler öğreniyorlardı. Onlar, Allah'ın izni olmadıkça o büyü ile hiç kimseye zarar veremezler. Fakat onlar kendilerine

¹ “Uğurlu Olması” bölümünde açıklanmıştır.

fayda değil zarar verecek şeyi belliyorlardı. Elbette onlar, büyüyü satın alan kimselerin âhirette hiçbir nasibi olmadığını da çok iyi biliyorlardı. Karşılığında kendilerini sattıkları şey, ne kötüdür! Keşke bunu bilselerdi!" (Bakara 2/102).

Harut ile Marut hadisesi, genel hatlarıyla kaynaklarda şu şekilde geçmektedir:

İdris Peygamber döneminde, insanların günahlarına şahit olan melekler, Allah'a yönelip, "Ey Rabbimiz! Sen, insanları secde ettirdiğin meleklerine bak, onlar günah içinde yüzüyor. Buna nasıl tahammül ediyorsun?" diye sorgulamışlardır. Allah'ın cevabı, "Eğer siz onların yerinde olsaydınız, aynı şeyleri yapardınız. Sizde olmayan nefis ve şehvet sebebiyle böyle konuşuyorsunuz" şeklinde olmuştur. Melekler, bu cevaba itiraz edip, "Hayır, biz onlar gibi olmazdık!" demişlerdir. Allah, meleklerin seçimine bırakılmak üzere, Hârût ve Mârût'u dünya üzerine indirmeyi teklif etmiştir. Bu iki melek, İranlı bir kadın olan Zühre'nin şikayeti üzerine gönderilmiş ve kadının isteği üzerine içki içmiş, puta tapmış ve kocasını öldürmüşlerdir. Kadın da öğrendikleri dua ile semaya çıkartılarak bir yıldızla dönüştürülmüştür. Ardından, Allah, Hârût ve Mârût'u cezalandırmak ister, ancak melekler İdris peygamberden şefaah dilemişlerdir. Allah, onları dünya ve ahiret azabı arasında seçim yapmaya zorlamış, melekler dünyanın geçici olduğunu düşünerek dünya azabını seçmişlerdir. Bunun üzerine Babil'de ateş dolu bir kuyuya baş aşağı asılarak cezalandırılmışlardır. Asılı oldukları kuyunun suyuna ulaşamamakta, insanlarla sihir yoluyla iletişim kurabilmektedirler, ancak öğrettikleri sihirin günah olduğunu vurgulamaktadırlar. İbn Hazm'a göre anlatılan bir rivayete göre, bir şahıs büyü öğrenmek amacıyla Hârût ve Mârût'a gider. Ancak melekleri, asılı bir şekilde dilinin dışarıda ve derilerinin simsiyah olduğu bir durumda bulur. Gördüğü durum karşısında şaşkınlıkla "La ilahe illa'llah" diyen şahıs, insan olduğunu söyler. Hârût ve Mârût, şahsın Muhammed ümmetinden olup olmadığını sorar, şahıs da "Evet" cevabını verir. Bunun üzerine melekler sevinçle "Çok şükür, kıyamet yaklaşıyor, cezamızın bitmesi yakındır" demişlerdir (Pala, 2004, s. 194; Yıldırım, 2017, s. 394-395; Onay, 2021, s. 180-181).

Hârût ile Mârût ism-i a'zam okuyarak semâya yükselip semâdan iniyorlardı. Zühre'nin aşkına aldanıp gaflete düştükten sonra kendi makamları olan gökyüzünü Zühre'ye bırakmışlardır. Yunus Emre'nin beyti yukarıdaki ifadeyi teyit eder mahiyettedir:

Gör Hârût-Mârût neyidi Hazret'de ferîşteyidi
Nasîbin 'ışka aldurup makâmın zühreye vire (Yûnus Emre, G. 307, Tatçı, s. 250)

Nizâmî'nin aşağıdaki beytinde Zühre'nin fettan kadın oluşu sulu dereye götürür de susuz getirir *irsâl-i mesel* sanatı kullanılarak ifade edilmiştir:

Zekânun çâhı ne sâhir durur ey Zühre-cebîn
Ki şuya iltür ü şusuz getirür Hârûtı (Nizâmî, G. 116, İpekten, s. 222)

Yunus Emre aşağıdaki beyitte, Hârût ve Mârût'un kıssasına *telmihte* bulunmuştur. Hârût ve Mârût insanların verilen bunca nimetlere rağmen nasıl Allah için ibadetlerini eksiksiz yapamadıklarını anlayamazken kendilerine nefis verilince Zühre'nin güzel yüzünü görüp gaflete düşmüşler, Allah ve ibadetlerinden uzaklaşmışlardır:

Gökdeki Hârût-Mârût 'ışk için indi yire
Zühre yüzün göricek unıtdı Rahmân'ını (Yûnus Emre, G. 398, Tatçı, s. 325)

3.1.10.2. Hz. Meryem

Temizliği, saflığı ve bekâreti temsil eden Hz. Meryem de bir diğer telmih unsurudur. Taranan divanlarda bir örneğine rastlanmıştır. Nefi'nin aşağıdaki beytinde Zühre'nin fettân oluşuyla Hz. Meryem'in saf ve temiz oluşu arasında bir **tezatlık**

kurulmuştur. Beyitte şair, Zühre'nin layık görülürse, Hz. 'İsa'ya gebe kalmak istediğini ifade etmiştir. Bu beyitte Zühre ile kastedilen Hz. Meryem'dir. Klasik Türk şiirinde Zühre aynı zamanda dişiliğin sembolü olarak şiirlerde kullanılmıştır. Bu beyitte de "hâmile olmak" kadın olmaya has bir özellik olduğundan "Zühre" ile "hâmile olmak" arasında kadın olma özelliği gösterme açısından bir ilişki kurulabilir.

Eğer ki Zühre-i zehrâyı da lâıyk görürlerse
Olurdu hâmile olmak için menkûha İsa'ya (Nefî, K.18, Akkuş)

4. Sonuç

Zühre, şairler tarafından beyitlerde zengin ve derin anlam çeşitliliği içinde kullanılmış ve böylece klasik Türk şiirine kaynaklık etmiştir. Zühre, şairler tarafından beyitlerde eğlenceye, işret meclisine veya neşeye değinildiği zaman elinde çeng, ney, saz, kopuz, def gibi çeşitli musiki aletleriyle kullanılmış, kadın şeklinde tahayyül edildiğinde Hârut ile Mârut, Hz. Meryem'e telmih unsuru olmuş, sünnet, doğum, bayram ve düğün gibi kutlamalarda özellikle tarih manzumelerinde zikredilmiş ve Güneş'e en yakın gezegenlerden biri olması ve parlaklığı sebebiyle de şiirlerde "Zühre-cebîn, Zühre-rû(y), Zühre-i zehrâ" terkipleriyle kullanılmıştır.

Taradığımız 38 divanda şairler tarafından "Zühre"nin 289; "Nâhid" in 49 kullanım sayısı ile diğer kelimelere göre daha çok tercih edildiğini görüyoruz. "Sitâre-i subh" terkiibi doğrudan Zühre kavramını karşılamamakla birlikte taranan divanlarda bir örnek beyitte istiare olarak Zühre'yi karşılayacak şekilde kullanılmıştır. Aynı zamanda Zühre ile ilgili yapılan çalışmalarda üzerinde çok durulmamış ve kendi anlamı dışında "Zühre" anlamında kullanıldığı da tespit edilen "arûs-ı dehr" ve "arûs-i cihân" terkiplerinin örneklerine de rastlanılmıştır. Divanlarda taranan Zühre ve Nâhid kelimelerine göre daha az rastlanan "sitâre-i subh, 'arûs-ı dehr ve 'arûs-i cihân" terkiplerinin sadece Zühre'yi kastettiğini düşündüğümüz örnekleri çalışmamızda kullanılmıştır. Ayrıca, Zühre'nin taranan divanlardaki beyit örneklerinde genellikle eğlence ve neşe unsuru olarak öne çıkmasına karşın, gelin olma, aldatıcı olma, görünüp kaybolma, ulaşılması güç olma ve uğurlu olma özellikleri etrafında şekillendirilmiş beyit örneklerine nadir rastlanmıştır.

Sonuç olarak Zühre, klasik Türk şiiri şairlerinin sıklıkla kullandığı kelimelerden biri olmuştur. Taranan 38 divana göre şairler Zühre'yi şiirlerinde %79 oranla en çok çalgıcı ve eğlence kaynağı olarak kullanmıştır. Zühre'nin özellikle çalgıcı ve eğlence unsuru olarak çok tercih edilmesine ek olarak, parlaklığı ve güzelliği şiirlerde en yaygın olarak kullanılan özellikler arasında öne çıkmaktadır. Aynı zamanda, divanlarda "Zühre ve Nâhid" kavramları dışında Zühre'yi ifade etmek için kullanılan ama az rastlanan istiare ve terkiplerin olabileceği saptanmıştır. Bu çalışma, şairlerin astroloji bilgilerini ve ilgilerini sosyal hayata ne kadar yansıttıklarını anlamamızı ve bunları şiirlerine yansıtırken kullandıkları kelime ve terkip çeşitliliğini görmemizi sağlamıştır. Ayrıca bu çalışmada doğrudan Zühre anlamını taşımayan terkipleri tespit etmeye çalışma çabamız ileride bu bağlamda yapılacak çalışmalara ilham kaynağı olabilecek bir adım niteliğindedir.

Kaynakça

- Adaş, E. (2008). *Sutûrî Divanı*. Yüksek Lisans Tezi. Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi.
- Akdoğan, Y. (tarih yok). *Ahmedî Dîvânı*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü.

- Akkuş, M. (2018). *Nefti Dîvânı*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü.
- Akpınar, Ş. (2010). *Divan Edebiyatında Bir Kadın Seyyare: Zühre*. 3. Uluslararası Bir Bilim Kategorisi Olarak "Kadın": Edebiyat, Dil, Kültür ve Sanat Çalışmalarında Kadın Sempozyumu 333-342. içinde Konya : AYBİL Yayıncılık.
- Akpınar, Ş. (2017). *Ağah Dîvânı*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü.
- And, M. (2022). *Minyatürlerle Osmanlı-İslam Mitolojyası*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Arslan, M. (2018). *Leylâ Hanım Dîvânı*. Ankara : T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Arslan, M. (2020). *Muhyî Dîvânı*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü.
- Ay, Ü. ve Ersoy, E. (2017). *Hoca Dehhânî Divanı*. Ankara : Türkiye Bilimler Akademisi.
- Aydemir, Y. (2018). *Ramazan Behiştî Dîvânı*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Aydın, O. (2020, Mart). Nedim Divanı'nda Kozmik Unsurlar. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* , 13(69), 27-39.
- Babacan, İ. (2019). Ferheng-i Istılahat-ı Nücumi ve Divan Şiiri Araştırmaları Açısından Önemi. *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 109-124.
- Bahadır, T. - vd. (2016). Hedef Kavramın Metaforik İncelenmesi: Zühre Yıldızı Örneği. *İdil Dergisi*, 5(26), 1825-1848.
- Başaran, G. Ç. (2023). *Acayip Yaratıklar Sözlüğü*. İstanbul: Holden Kitap.
- Bayram, S. (2006). *Azbi Baba Divanı*. Yüksek Lisans Tezi. Edirne: Trakya Üniversitesi.
- Biltekin, H. (2018). *Şeyhî Dîvânı*. Ankara : T.C. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.
- Bozyiğit, E. (2021). *Taşlıcalı Yahya Bey Divanı (İnceleme- Tenkitli Metin- Nesre Çeviri- Sözlük)*. Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Can, N. (2005). Osmanlı Müziğinde Zühre. *Millî Folklor*, S.65, 119-126.
- Canby, S. R. (2016). *Court and cosmos-The great age of the Seljuqs*. New Haven and London: Yale University Press.
- Çelik, H. (2014). *Klasik Türk Edebiyatında Zühre, "Afrodit, Lilit" Karakterinin Araştırılması*. Türk Dili ve Edebiyatı Bitirme Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.
- Çelik, Ö. (tarih yok). *Kur'an Meali*. <https://www.kuranvemeali.com/bakara-suresi/102-ayeti-meali> [Erişim Tarihi: 14.09.2023].
- Çeltik, H. (2017). *Ahmed-i Rıdvan Dîvânı*. Ankara : T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Değirmenci, Ö. (2015). *Muhibbi Divanı'nda Kozmik Unsurlar*. Yüksek Lisans Tezi. Bursa: Uludağ Üniversitesi.
- Demirel, Ş. (2017). *Şehrî Dîvânı*. Ankara : T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Devellioğlu, F. (2016). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*. Ankara: Aydın Kitapevi Yayınları.
- Durkaya, H. (2021). *Divan Şiirinde Zühre*. D. A. Gülden Sağol Yüksekaya içinde, *Kadın* 205-230. İstanbul: Kesit Yayınları.

- Efendi, M. Â. (2009). *Burhan-ı Katı*. İstanbul : TDK.
- Ercan, C. A. (2013). Mitolojide Çocuk Katili Kadınlar: Lilith, Lamia, Medea. *Zeitschrift für die Welt der Türken Journal of World of Turks*, 5(1), 89-103.
- Erdoğan, M. (2017). *Bursalı Rahmî Dîvânı*. Ankara : T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Erünsal, İ. E. (2018). *Tâcî-Zâde Ca'fer Çelebi Dîvânı*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü.
- Fehd, T. (2000). *İlm-i Ahkâm-ı Nücûm*. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, s. 124-126, İstanbul: TDV Yayınları.
- Gülzar, Z. ve Yıldırım, S. (2021). Sâilî-i Şîrâzî'nin Dîvân'ında Kozmik Unsurlar. *Dil ve Edebiyat Araştırmaları (DEA)*, S.24, 303-324.
- Harmancı, M. E. (2017). *Süheylî Dîvânı*. Ankara : T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- İpekten, H. (2020). *Karamanlı Nizâmî Dîvânı*. Ankara : T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- İşıkhan, D. (2014). Divân Şâirlerinde İlm-i Tencîm Tesîri. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2014(4), 110-114.
- İşıkhan, D. (2022). Gökyüzünün En Zarif ve Estetik Gezegeni: Zühre. *KÜLTÜR Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S.5, 21-34.
- Kadaş, S. (2022, Ekim). *Ahmet Paşa Divanı: Tenkitli Metin- Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlük*. Doktora Tezi. Ankara: Hacı Bayram Veli Üniversitesi.
- Kaplan, M. (2019). *Neşâtî Dîvânı*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü.
- Kaplan, Y. (2019). *Fevzî Dîvânı*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Karabulut, R. (2020, Aralık). Ahmedî Divanı'nda Kozmik Unsurların Kullanımı. *Hars Akademi Uluslararası Hakemli Kültür-Sanat-Mimarlık Dergisi*, 3(6), 274-292.
- Karavelioğlu, M. A. (2014). *Şem'î Divanı*. İstanbul : T. C. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Kardaş, S. (2013). Divan Şiirinde Sihir ve Büyünün Kaynağı: Harut ve Marut. *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 19(50), 29-46.
- Kavruk, H. (tarih yok). *Şeyhülislam Yahya Divanı*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Kaya, B. A. (2017). *Azmizâde Hâletî Dîvânı*. Sakarya: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü.
- Kaya, B. A. (2020). *Osman Nevres Dîvânı*. Ankara : T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Kayın, A. (2020, Ağustos 21). Selçuklu Sanatında Gezen ve Burç Tasvirlerinde Müzik ve Dans. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.49, 493-518.
- Keklik, M. (2014). *Üsküplü İshak Çelebi Divan (Metin-Çeviri-Açıklamalar-Dizin)*. Doktora Tezi. Bişkek: Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi.
- Kestelli, R. N. (2011). *Resimli Türkçe Kamus*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kılıç, F. (2017). *Âşık Çelebi Dîvânı*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü.
- Kılınç, A. (2021). *Fuzûlî Divanı*. İstanbul : Türkiye YEK Başkanlığı Yayınları.

- Kıyak, A. (2010). İslam Öncesi Kültüründe Yıldızlarla İlgili İnanışlar. *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15(2), 189-197.
- Kurnaz, C. (1995). Felek. TDV İslâm Ansiklopedisi (C. 12, s. 306-307). İstanbul: TDV Yayınları.
- Kurtoğlu, O. (2018). *Bosnalı Âsım Dîvânı*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Küçük, S. (tarih yok). *Bâkî Dîvânı*. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü.
- Levend, A. S. (2021). *Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar*. İstanbul: Dergah.
- Macit, M. (2017). *Nedîm Dîvânı*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü.
- Mermer, A. (2020). *Karamanlı Aynî Dîvânı*. Ankara : T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Mutçalı, S. (2014). *Arapça-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Dağarcık.
- Okmak, Ö. (2018). Cem Sultan Divanı'nda Kozmik Alem. *Türük* , 1(14), 154-166.
- Onay, A. T. (2021). *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Bilge Kültür-Sanat.
- Ögel, B. (2020). *Türk Mitolojisi II. Cilt*. Ankara: Altınordu Yayınları.
- Öztürk, N. (2020). Mevlâna'nın Eserlerinde Bir Yükseliş Motifi Olarak Zühre. *Turkish Studies*, 15(3), 1411-1422.
- Pala, İ. (2004). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Paşa, A. V. (2000). *Lehçe-i Osmani*. Ankara : Türk Dil Kurumu.
- Sunal, A. (2014). *Sâdik Dîvânı (İnceleme-Metin)*. Doktora Tezi. Bursa: Uludağ Üniversitesi.
- Saraç, M. A. (tarih yok). *Emrî Dîvânı*. T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü.
- Soleimanzadehshekarab, N. (2011). *Âciz Divanı*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Şentürk, A. A. (tarih yok). Osmanlı Edebiyatında Felekler, Seyyare ve Sabiteler (Burçlar). *Türk Dünyası Araştırmaları*, S.90, 131-179.
- Taş, H. (2017). *Vahyî Dîvânı*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Tatçı, M. (tarih yok). *Yunus Emre Divanı*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Tekin, G. A. (1992). Çengname Ahmed-i Da'i. *Journal of Turkish Studies*.
- Üzgör, T. (1991). *Fehim-i Kadim Divanı*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- Yavuz, K. (2016). *Muhibbi Divanı I. Cilt*. İstanbul: T.C. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.
- Yavuz, K. (2016). *Muhibbi Divanı II.Cilt*. İstanbul : T.C. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.
- Yazar, S. (2020). *Ali Emîrî Divanı*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Yazıcı, G. E. (2017). *Kâmî Dîvânı*. Ankara : T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Yekbaş, H. (2020). *Sehû Bey Dîvânı*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.

Yıldırım, N. (2017). *Fars Mitolojisi Sözlüğü*. İstanbul : Kabalcı Yayıncılık.

Zavotçu, G. (2018). *Klasik Türk Edebiyatı Sözlüğü*. İzmit: Umuttepe Yayınları.